

БОРЯНА ДУКОВА

enthusiast

Анжа

ПЪТУВАНЕ С БАГРЯНА

БОРЯНА ДУКОВА

Луза

ПЪТУВАНЕ С БАГРЯНА

enthusiast

София, 2021

Боряна Дукова
ЛИЗА
Пътуване с Багряна

© Боряна Дукова, автор, 2021

© Стоян Атанасов, Kontur Creative, дизайн на корицата, 2021

Снимката на Елисавета Багряна, използвана на първа корица,
се съхранява в Централен гържавен архив

© Enthusiast – запазена марка на „Алто комюникейшънс
енд пбблишинг“ ООД, 2021

ISBN 978-619-164-432-2

Аз мисля, че още с дара на живота ми са дадени неотделимо сплавени в моята същност двата атома: на любовта и на поезията.

*Не знам дали накрая
ще имам кротък залез –
в живота не сполучих
да имам кротък ден...
но затова пък зная,
че няма да е кротък
и няма да е скучен
и споменът за мен.*

I.

„Малката Жандира не вдигна сухото чукачче от двора, преди да го търкули с крак, защото под чукаччето може да е спотаен отровен скорпион. Босоногите берачки на памук са от сутрин до вечер сред сенчестите храсти, босите им крака отпъкват пътеки из меката земя и всяка тяхна стъпка, всяко тяхно движение е настръхнало от готовност да отскочат встрани, когато под храста се разнесе хъркането на гърмяща змия. Щом пращен пътник зърне сочния плод на араукума, той не посяга с ожъдняла радост към него, а обикаля и оглежда дървото и клоните, за да не събуди някой облак от смъртоносни оси. Хиляди опасности дебнат човека в сертонския чифлик и затова всичко тук – природа, животни и хора – е друго.“

– О, ясно! – спътничката до мен прекъсна четенето ми.

Зяпат стюардесата не защото е чак толкова красива...

– Напомня на Невена Коканова – прошепна ми доверително младата жена.

Стюардесата току-що се беше скрила от погледите ни, без да успее да обърне внимание на външността ѝ, затова предпочетох да замълча.

– Стюардесите, които съм виждала – пак подхвана спътничката ми...

– Колко стюардеси си виждала? – прекъснах я и вдигнах вежди учудено. През 1960 година малко българи бяха виждали стюардеса.

– Искам да кажа стюардесите, които се появяват предимно на снимки, по вестниците – уточни бързо

младата жена. – Та там са все с пригладени прически. А тази – с коси на черта, заметнала ги на една страна и свободно се вейт. Точно като Невена Коканова във „В тиха вечер“. Гледахте го, нали?

– Кое?

– Филма. „В тиха вечер“.

– Не съм. Повече ходя на театър и концерти.

– О, каква драма и какъв комунист! Бяга от стражарите, Антон, така се казва главният герой. Раняват го, но жив или мъртъв, иска да се довлече до другарите си, партизаните... И Невена Коканова го спасява, искам да кажа Бойка, героинята ѝ... Както бере боб, и той изведнъж изниква пред нея, целият в кръв... Но няма да ви го разказвам. Трябва да го видите! И...

– Знам повестта – прекъснах я аз. – Сигурно си я чела?

– Разбира се.

Изненадах се. Не предполагам, че познава произведението. Младите, дори тези, които пишат, днес не четат достатъчно. И все бързат. Още дечурлига, напишат дветри стихотворения и веднага звънят по телефона в редакцията или направо идват. Всъщност точно така се появи и Неда, младата жена, която сега пътуваше с мен.

Беше преди няколко години. Бях останала сама в стаята. Двамата ми колеги бяха излезли по работа извън редакцията. Някой потропа на вратата и преди да имам време да реагирам, посетителят отвори. Слабо, нисичко момиче, с две дебели плитки, изникна на прага. Погледнах го озадачена. Младото ѝ лице не ми говореше нищо, не можех да се сетя да имам уговорена среща с някого. Няколко секунди погледът на неканената гостенка се задържа върху резедавата ми блуза, сякаш изучаваше петната, поръсени по нея от слънцето на циганското лято, което влизаше през прозореца. После момичето сведе очи към два листа – бели, чисти, гладки, със стихове,

изписани на ръка. И без листовите се бях досетила за какво е дошла. Не беше първият „талант“ без чувство за дистанция, който идва да иска от мен да поправам стиховете му. А те обикновено се оказваха посредствени. Аз отделям дълги часове, за да минавам с молива по писаното, опитвам се да давам съвети, но за някои от младите това е нищо. Да не говорим, че често цялото време, посветено на канديدат-поетите, отива на вятъра, защото да поправиш посредствени стихове, е много трудно, направо невъзможно. Но имаше и добри.

Момичето на прага не помръдваше. Сякаш смелостта, която беше събрало, за да гоиде, се беше изчерпала до прага. В другата ръка държеше малък куфар. Представих си как дълго е пътувало с влак, а после с непознат трамвай до площад „Славейков“, как се е оглеждало, за да намери сградата с номер 2. Навярно площадът му се е сторил огромен и не особено уютен – все учреждения и забързани минавачи.

Колко е различен днес „Славейков“ от площада на моето детство! С него е свързано едно от първите вълнуващи пътувания в моя живот. Стана именно с трамвай. Беше първият трамвай не само за мен, а въобще за цяла София. Баща ми, чиновник, работеше до шест часа и един ден, като се прибра, каза: „Хайде, вземам ви всички и ще се качим на трамвай. Ще идем до гарата, така, на разходка“. И точно от площад „Славейков“ потеглихме за гарата, после се върнахме обратно. Имаше две класи трамваи: първа – с червени плошени канапета, и втора – с гървени скамейки. Баща ми реши да ни направи голям празник и се качихме в първа класа. „Ще видите, ще бъде светло като ден“, говореше ни той, докато вървахме въодушевени към спирката. И наистина беше чудно светло. В къщите тогава още нямаше електричество. Първата електрическа лампа, която наричахме „слънцето“, изгря

пак на площад „Славейков“. Но можеше ли една лампа да се сравни със слънцето на първия трамвай първа класа!

По-късно нашето семейство дори живя известно време на площад „Славейков“. Беше в къщата, която се намираще на мястото на днешното кино „Култура“. От ония години запомних площада с блясъка и оживлението на карнавала по Заговезни – целият ярко осветен, вече с много лампи, купи от маски, от движение. И едно викане, пукане с детски пищовчета и бенгалски огньове.

Била съм малка, много по-малка от това момиче с плитките, дошло при мен. Моят площад, който просветляваше душата ми, нямаше нищо общо със сегашния, който нейните сини очи са видели. Но не се е отказала да открие това, за което е дошла. Бутнала неуверено вратата с матови стъкла на сградата на редакцията и се е изкачила на мецанина (без да знае какво означава тази дума) в издирване на нашия отдел „Поезия“. После смирено е стояла наред с други кандидати за литературна слава – голобради момчета, зрели мъже, дами на преклонна възраст, докато дойде редът ѝ да потропа на моята врата.

Момичето стоеше, без да проговори.

Поканих го любезно да се приближи и да затвори вратата. Стаята на отдел „Поезия“ е тясна. Трина души работим на две бюра. Събираме се следобед към три часа и често оставаме до седем-осем вечерта.

– Навън нямаше никой – каза момичето с треперлив глас. – Останах само аз.

Кимнах. При колегите ми се бяха изредили госта кандидат-поети в онзи следобед. И все пак беше рядкост да се изчерпат или разотидат толкова рано. Явно посетителката имаше късмет. Тя направи крачка напред, влезе и подобно на всички наши гости, неизбежно се оказа

опряна в стената. Усетило опора заг себе си, момичето сякаш се посъвзе и заговори:

– Не се познаваме, тоест, аз ви познавам, вие мен – не. Никој не ме праца. Сама гојдох... Моля да прочетете стиховете ми и... да ми помогнете да ги напечатам при вас.

Вярно, че гласът ѝ потрепваше, но всъщност и тази канцигат-поетка действаше като повечето, без заобикалки, направо за печат мислеше. При това в списание „Септември“, където пускахме утвърдени имена или поне такива, които са минали през някоя школа.

Изгледах я учудено за втори път. Тя потърка леко гръб в стената и се отмести към прозореца. Закъснялото лято отвън надникна в очите ѝ. В акварелно синия им цвят разпознах нещо, което носех и аз самата. Беше убедеността никога да не съжалявам, че съм отишла някъде или че съм направила нещо, да съжалявам само когато не съм отишла или не съм го направила. Е, разбира се, аз не съм била така... гръзка като тази млада жена, когато ставаше дума за публикуване на стиховете ми. Но тя вече беше тук, все още с куфара в едната ръка и със стиховете в другата, притисната до стената, очакваща.

– Печатала съм в „Средношколско единство“ – годяге момичето.

Нищо не ми говореше.

– Наш, местен вестник... Аз съм от Панагюрище – поясни досетливо то.

Кимнах към листовите, тя протегна ръка и ги постави на бюрото пред мен. За няколкото секунди гладката им хартия се беше овлажнила и сгърчила между пръстите ѝ.

Започнах да чета реговете, изписани прилежно и със сигурен почерк. Нещо ме спъваше в тях, но бяха топли,

емоционални стихотворения. Нелоша поезия, реших. Вдигах глава към нея, а тя неловко потри за пореден път гръб в стената.

– Добър замисъл, разтеглена композиция, някои епитети не са на мястото си... Вместо „крака“ по-добре пишете „нозе“... Трябва да обърнете внимание на ритъма, на римата. Имате доста работа още.

– Готова съм да работя – бързо отвърна тя.

Думите ѝ ми направиха добро впечатление. У това момиче имаше самокритика. По това също си приличахме. От професор Арnaudов, който ми преподаваше по западна литература, се бях научила да обръщам внимание на това качество. Когато в края на следването ми славянска филология се бях осмелила да му покажа мои работи, той ме повика в кабинета си след лекции и ми каза: „Обикновено предупреждавам младите автори – не бързайте, не печатайте! А на вас ще кажа – продължавайте! Във вас виждам самокритика“.

– Не бързайте да печатате! – обърнах се към момичето с думите на моя професор. – Но продължавайте да пишете! Хубаво е, че сте готова да работите, значи сте самокритична. Има обаче и още нещо.

Дебелите плитки се размърдаха тревожно:

– Само кажете!

– Вие сигурно знаете... Днес интимната лирика... На мен ми харесва, но времето иска своето – казах аз.

– В един от броевете на „Септември“ пуснахте тридесетина млади поети, които пишат за детството, за майката, за бащата, за родния кът...

Беше 1957-а. Една година по-рано беше задухал вятърът на Априлския пленум на БКП, който смени вожда на Партията и докара демократични дискусии около господството на социалистическия реализъм в литературата и изкуството. Някои колеги, като Емилиян Станев, откри-

то заявиха, че на базата на социалистическия реализъм мъчно може да се говори за свобода на литературните течения. Много скоро обаче мнението му беше обявено за „изумително антипартийно изказване“ и за грешка. Сигурно за да му напомнят кой е верният път, отгоре бяха решили да филмират именно повестта му „В тиха вечер“. А ние в „Септември“ бяхме порицани, че оставяме младите поети да пишат каквото си искат. „Свежи-ят“ априлски вятър вееше постарому, промяна нямаше да има. Българската литература трябваше да догонва стремителното развитие на социалистическото строителство, а социалистическият реализъм оставаше единственият правилен творчески метод за отразяване на действителността. А той имаше своите строги канони. Един от тях се отнасяше за темите, очертани съвсем ясно: вярата и любовта към Комунистическата партия и Съветския съюз, бурното социалистическо строителство, израстването на новия човек, героичното борческо минало, борбата за мир. Нищо от това нямаше в стиховете на Неда.

– Да, добри поети, нови имена, затова ги пуснахме – припомним си талантливите творби на младите колеги, – но се търсят стихове като първото, с което започваше представянето им: „На един убит за свобода“... А ти се сбогуваш с някой, който е изчезнал зад завоя, който си тръгва от теб...

Момичето сведе очи за миг, после ги вдигна към мен:

– Писала съм стихове за... Априлското въстание, нали съм от Панагюрище. От малки знаем всичко за него, всяка година се правят големи тържества на двадесети април.

– Това е хубаво – отвърнах бавно аз, докато си мислех, че това би влязло в темата за героичното борческо минало, която също беше допустима, а и всичко априлско беше добре дошло в този момент.

– Всъщност то е едно стихотворение от петдесет и шест стиха – годаге Нега.

Едвам сподавих възклицанието си. Момичето очевидно имаше усет към актуалното. Нега не само беше постигнала метафора с историята – Априлското въстание и Априлският пленум като първия и втория голям април в нашата история, но за да не остане и капка съмнение относно връзката, сполучливо беше избрала броя на стиховете, съответстващ на 1956-а, годината на пленума.

– Донесете това стихотворение и ще говорим! – казах аз.

Вместо да се извърне и да си тръгне, момичето пусна куфара на земята и за секунда ми мина през ума, че ще го отвори и ще започне да тършува из него в издирване на априлските стихотворения. Но посетителката бръкна в джоба на кафявата си жилетка и извади още няколко листа, сгънати на четири. Погаде ги със сериозно изражение. Можеше да започне с тях, но беше предпочела да ми даде първо другите. Навярно е държала на оценката ми именно за тях.

Погледнах новите листове. Панагюрското момиче имаше не само хубав почерк, но и прилично перо, макар стиховете от сгънатите листове да не бяха толкова добри, колкото първите. Но пък бяха толкова подходящи за печат.

Когато си тръгна, неканената гостенка отнесе огромно бяло петно от вар на кафявата си жилетка. Навярно е било едно от щастливите петна в живота ѝ. Защото напечатахме стиховете за Априлското въстание след няколко месеца. Излязоха още в следващата книжка, където отново представяхме „Млади поети“, които вече пееха за строителството на социализма, за трудовия героизъм на работническата класа, за интимните чувства на новия човек.

Така Нега „превзе“ списание „Септември“. Продължи да пише и вече беше издала първата си стихосбирка. От първата ни среща до настоящото ни пътуване се бяхме срещали няколко пъти и макар винаги да бяхме говорили само за поезия, явно в аероплана тя смяташе, че сме достатъчно близки, за да обсъждаме нечии прически.

– Повестта „В тиха вечер“ беше първото, което прочетох, след като се върнах от командировка. Бях по заводи и строежи из Родопите, нали творците трябва да се свързваме с живота, за да го изобразяваме убедително. Дълги месеци... Имах да наваксам и започнах с Емилиан Станев – каза Нега.

Обърнах се към нея. Беше облечена в тъмносива блуза. Не знам защо, младите хора в днешно време ходят все в мрачни цветове: кафяво, сиво, черно. Може пък да е част от свързването с живота.

– Добре си направила... трябва да се чете... много – задоволих се да кажа, подминавайки наблюдението ми за цветовете.

Погледнах навън. През илюминатора грееше юлското слънце и ми напомни за очите на Нега. Днес те светлееха, но не акварелно меко, както първия път, когато се бяхме срещнали, а някак воднисто. Гласът ѝ също се беше променил оттогава. Нямаше го трепета на първата ѝ поява в онзи септемврийски ден в редакцията.

– Променила си се, Нега – отбелязах аз.

– Махнах плитките – попила тя грижливо прибораната коса в малък кок. – А вие сте си все същата... Все така достолепна и излъчваща някакво... топло сияние. Никога няма да ви забравя и не зная дали някога ще мога да ви се отблагодаря! За първата ми публикация и за всичко! Не знаете какво е за мен точно вие да ме въведете в литературата! Почти както се е случило при вас...

– Какво имаш предвид? – момичето, превърнало се вече в млада жена, завършила Университета млада жена и омъжена от няколко години, не спираше да ме учудва.

– Всички знаем... за съдбоносната ви среща с Йовков – поясни тя със съучастничеството, с което беше коментирала фризура на стюардесата, после впи поглед в мен. Замълчах няколко мига, след което бавно изговорих:

– „Яж, Балкан, яж, братко!“

Неда окръгли очи. Е, аз също можех да изненадам.

– Имаше особена, блага усмивка, тих, топъл, мек, малко пеещ глас, приличен на нашия сливенски говор – продължих да разказвам.

– Кой? Балкан ли? – тя цялата се беше извърнала към мен.

– Балкан е куче, Неда. Говоря за Йовков.

– Ах, да! Разказът „Балкан“, чела съм го – побърза да вметне спътницата ми.

– Аз пък не съм... – и без да обръщам внимание на още по-ококорените ѝ очи, се обърнах напред: – Само съм слушала този разказ, от устата на автора му, преди историята още да види бял свят. Няма да забравя как на една разходка Йовков ми разказа за Балкан, преди още да публикува историята. Бавно и спокойно, все едно пишеше, той ми разправи за постовото куче с черна и мека като коприна козина, със силни гърди и високи нозе, чиста порода от Нюфаундленд и най-верен другар на войниците дори в най-опасните нощи. Балкан бил красиво, но надменно и гордо животно, което захваща кръчмаря на крайграничното село. А после, когато... Но ти нали си го чела, защо ли ти го разprávям?

– Защото много ви е впечатлило.

– Така беше. Опитах се да предам историята с Балкан вкъщи вечерта на нашите, но не излезе така забавно. Във всеки случай в семейството ни остана една реплика

от разказа. Беше като парола: „Яж, Балкан, яж, братко!“. Понякога сменяхме името с това на някой от домашните: „Яж, Гого, яж, братко!“... Детинщини...

Умълчахме се. Разказът за Балкан имаше тъжен край. Тъжен, но и пленителен. Историите на Йовков са все такива, като стара някоя приказка звучат всички.

– Бил е влюбен във вас – проговори първа Нега. – Както професор Михаил Арнаудов, впрочем. Представям си ви хубава, стройна студентка, елегантно облечена...

За миг притворих очи и се видях на първия си бал в Университета. Бях с дълга рокля и един „пушкинов шал“. Изискана, въпреки че всички грехи си шиех сама. Професор Арнаудов ме покани да танцуваме.

– Не мога да разбера кое повече обичате – театъра, пеенето или танците? – весело попита той, докато се носехме леко под звуците на музиката. Един артист ме беше представил лично на професор Арнаудов на премиера, в която участвах. Така професорът беше узнал, че от известно време съм драматична ученичка в Народния театър и че пея в хора на операта заедно със сестра ми Надя и брат ми Гого. В многолюдното ни семейство беше весело, но портмонетата ни често бяха празни, та се налагаше да си помагаме. Но пък каква радост беше да съм циганка в „Кармен“, гледачка на ръка в „Трубадур“ или да излизам в свитата на Клеопатра с дълга туника, с ръце встрани, прилепнали до бедрата, и само китките вдигнати. В „Цезар и Клеопатра“ бях на една сцена с любимия ми актьор Сава Огнянов. Имахме и хонорар от 25 лв. на месец. Но по-голямата награда беше да влезем в театъра и да бъдем близо до такива артисти. Имахме и карти „свободен вход“, посещавахме безплатно репетиции, представления, гастроли.

– Харесвам театъра и операта, както знаете! И обожавам да танцувам!

– Неразкрит талант за балета, значи!
– Ще се изненадате, но като свърших гимназия, имах големи колебания какво да уча – театър, пеене или ...

– Литература?

– Или рисуване.

– Още едно гарование у вас... Как нагделя литературата в тази тежка конкуренция?

– Всичките ми приятелки отидоха в Университета да учат филология. Знаех, че с филологията не ме чакат нито сцената, нито палитрата с боите, а учителстване. Но щеше да бъде общуване с прозата, с поезията. Това ме привлече.

Докато танцувахме и разговаряхме, професор Арнаудов ми даде да разбере, че ме ухажда. Аз му се усмихнах равнодушно и той повече никога не повтори думите си. По-късно обаче ми възложи да пиша реферат за Хайне, а после за друг интимен поет, вече от френската литература – Мюсе. Сигурно заради този танц и защото беше предусетил склонността ми към лириката, по-късно се осмелих да му покажа написаното от мен.

– Професор Арнаудов си остана винаги мой преподавател... нищо повече.

– С Йовков е било различно, нали? – продължаваше леко и скокливо да задава въпроси Неда.

По принцип разказът не е моята стихия, а когато ме карат да разправам спомени, те текат трудно, оскъдно. Но щом съм на път, ме връхлитат, завладяват ме и съм готова да се впусна насреща им с разтворена гуша. Дума, картина, мисъл – всичко може да разгъне верижната реакция на моите спомени, когато се движа, с превишена скорост, може би, по земя, небе и вода из огромното кълбо. Така щеше да е през цялото дълго пътуване, което ми предстоеше. Започна още докато чакахме да излетим.

Боряна Дукова
ЛИЗА
Пътуване с Багряна

Редактор *Мария Чунчева*
Дизайн на корицата *Стоян Атанасов, Kontur Creative*
Коректор *Снежана Бошнакова*
Препечат *Яна Аргиропулос*

ISBN 978-619-164-432-2

Българска. Първо издание.
Формат 60x90/16
Печатни коли 22,5

Издава
enthusiast

Запазена марка
на „Алто комуникайшънс енд пбблишинг“ ООД
София, ул. „Кракра“ №20, тел. 02/ 943 87 16
e-mail: office@enthusiast.bg
Книгите на „Ентусиаст“ може да закупите
на www.enthusiast.bg

Печат РОПРИНТ

По принцип разказът не е моята стихия, а когато ме карат да разправям спомени, те текат трудно, оскъдно. Но щом съм на път, ме връхлитат, завладяват ме и съм готова да се впусна насреща им с разтворена душа. Дума, картина, мисъл, всичко може да разгъне верижната реакция на моите спомени, когато се движа, с превишена скорост може би, по земя, небе и вода из огромното къло.

Така съкровено и интимно звучи гласът на Елисавета Багряна, докато лети към най-далечната точка, която ще посети – Рио де Жанейро, за да ни разкаже за най-драматичните и външебни дни от своя живот. В това външващо пътуване влюбената в света, хората, изкуството и поезията Лиза, както е наричана от близките си, споделя откровенно и без задръжки за големите срещи и любови, белязали вихрения ѝ житейски път и дръзката ѝ поезия, като не спестява нито шеметните изживявания, нито тежките удари, които съдбата ѝ изпраща. Редят се образите на съпруга ѝ Иван Шапкарев, на големите ѝ любови Боян Пенев, Изидор Цанкар, Матвей Вълев, Александър Ликов, на личности, определили професионалния ѝ път – Йордан Йовков, Владимир Василев, Константин Константинов, Сирак Скитник, Дора Габе... На фона на Белград, Париж, Рио де Жанейро, Блу Оризонте Лиза прелиства страниците, на които са изписани спомените и животът ѝ, през 1960 година, а в думите ѝ тупти любовта, мъката, вината и неосомнено жаждата за живот.

„Лиза“ е първият роман за Елисавета Багряна. Борiana Лукова ни разказва пълнокръвно, достоверно и завладяващо за една от най-популярните и интересни личности в българската литературна история.

9 786191 644322